

# Nemožnost plnění, zmaření účelu smlouvy, trvalá změna okolností

## 1. Úvod

Zásada *pacta sunt servanda* je velmi důležitým pilířem právní jistoty. Zvláště v obchodní oblasti je dodržování dojednaných smluv nezpochybnitelnou součástí elementární právní kultury společnosti, bez níž by fungování tržní ekonomiky bylo stěží myslitelné. Existují však určité situace, kdy se vlivem externích faktorů změni okolnosti smluvního závazku natolik, že trvání na bezvýhradném dodržení předmětu smlouvy by bylo buď nesmyslné, anebo by vedlo k porušení přirozené spravedlnosti. Český právní řád na podobné situace pamatuje a poměrně úzkostlivě vymezuje podmínky, za kterých je možné od striktního dodržování dojednaných závazků ustoupit (toto úzké vymezení podmínek je nutné, aby nedošlo k zpochybnění zásady *pacta sunt servanda*, a tím k podlomení právní jistoty). Používá k tomu pojmů *nemožnost plnění* (v občanském<sup>1</sup> a obchodním<sup>2</sup> zákoníku) a *zmaření účelu smlouvy* (v obchodním zákoníku). Dále se v tomto kontextu můžeme setkat s termínem *trvalá změna okolností*. Všechny tyto pojmy se pokusím v následujícím textu stručně vysvětlit.

Problematika smluvní odpovědnosti se mnohokrát stala jádrem soudních sporů smluvních stran. Pro správné pochopení aplikace právních předpisů v této oblasti je proto vhodné sledovat i související judikaturu. Ve druhé kapitole se proto pokusím přiblížit výklad příslušných částí z občanského a obchodního zákoníku, jak krystalizuje z několika rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky.

Evropské iniciativy zabývající se soukromým právem se této problematice rovněž věnují. Zajímavý přístup najdeme v Zásadách UNIDROIT, kde se bere v potaz narušení rovnováhy práv stran vlivem nějaké nepředvídatelné události. Další pohled je obsažen v Draft Common Frame of Reference. Ačkoliv se oba evropské dokumenty i česká legislativa navzájem liší v použité terminologii i v dílčích přístupech, základní princip mají společný – vymezení okolností, za nichž je možné smluvní závazek zrušit nebo jej modifikovat.

---

<sup>1</sup> Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ObčZ“ nebo „občanský zákoník“).

<sup>2</sup> Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ObchZ“ nebo „obchodní zákoník“).

## 2. Nemožnost plnění, trvalá změna okolností

Nemožnost plnění je popsána v občanském zákoníku (§575 až 577) i v obchodním zákoníku (§352 až 354). Pojem trvalá změna okolností se v českém právním řádu doslova nevyskytuje. Změna okolností se zmiňuje v souvislosti se smlouvou o smlouvě budoucí v občanském<sup>3</sup> i obchodním<sup>4</sup> zákoníku. V širším kontextu zániku závazku (nejen smluv o smlouvě budoucí) se o změně okolností zmiňuje návrh nového občanského zákoníku<sup>5</sup>, který je v současné době v připomínkovém řízení. V příslušných pasážích (viz kapitola 2.3) tento návrh vychází z iniciativy UNIDROIT<sup>6</sup>.

### 2.1. Platná právní úprava

Nemožnost plnění je možno rozdělit do dvou skupin: na počáteční a následnou, přičemž nejdříve zmíněný typ má základ v ustanovení § 37 odst. 2 občanského zákoníku: zaváže-li se kdo k plnění nemožnému, je jeho právní úkon neplatný, a tedy žádný závazek nevzniká.

Následnou nemožnost plnění upravují především § 575-577 ObčZ a rovněž § 352-354 ObchZ, které modifikují a doplňují dikci občanského zákoníku. V tomto případě nemožnost plnění nastane až po vzniku závazku: předmětné plnění je tudíž možné ve chvíli uzavření smlouvy, avšak před okamžikem splnění smlouvy, se stane nemožným.

Nemožnost plnění lze členit podle povahy, jakou se vyznačuje:

- 1) objektivní: charakteristickým příkladem může být situace, kdy zanikne předmět plnění, k jehož dodání byl dlužník povinen, nebo
- 2) dojde-li k překážce plnění na straně dlužníka a jiná osoba by byla schopna splnit závazek (pak se hovoří o subjektivní nemožnosti), je dlužník povinen zajistit, aby bylo plněno prostřednictvím nebo s pomocí třetí osoby, byť i s většími náklady (§ 352 odst. 1 ObchZ).
- 3) Předchozí ustanovení doplňuje obecné pravidlo z § 575 odst. 2 ObčZ, že závazek není nesplnitelný, zejména jestliže jej lze uskutečnit za ztížených podmínek, s většími náklady či až po sjednaném čase (tzv. hospodářská nemožnost).
- 4) Právní nemožnost lze zmínit ve spojení s § 352 odst. 2 ObchZ: právní předpisy vydané po uzavření smlouvy, jejichž účinnost není časově omezená, zakazují chování, k němuž je dlužník zavázán, nebo kdy následná změna předpisů nově vyžaduje k plnění vydání úředního povolení. Teprve usiloval-li dlužník řádně o jeho vydání, půjde o nemožnost. Odborná literatura upozorňuje, že přesnější je

---

<sup>3</sup> § 50a odst. 3 ObčZ: „Tento závazek zaniká, pokud okolnosti, ze kterých účastníci při vzniku závazku vycházeli, se do té míry změnily, že nelze spravedlivě požadovat, aby smlouva byla uzavřena.“

<sup>4</sup> § 292 odst. 5 ObchZ: „Závazek uzavřít budoucí smlouvu nebo doplnit chybějící obsah smlouvy též zaniká, jestliže okolnosti, z nichž strany zřejmě vycházely při vzniku tohoto závazku, se do té míry změnily, že nelze na zavázané straně rozumně požadovat, aby smlouvu uzavřela.“

<sup>5</sup> Návrh zákona, občanský zákoník, [http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/Navrh%20obcanskeho%20zakoniku\\_ver\\_2010.pdf](http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/Navrh%20obcanskeho%20zakoniku_ver_2010.pdf) Navštíveno 6. 3. 2011

<sup>6</sup> the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2004 (integral version), <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/integralversionprinciples2004-e.pdf>. Navštíveno dne 12.3. 2011.

označovat tento případ nemožnosti jako nedovolenost, poněvadž případnému plnění by bylo zabráněno státní mocí.<sup>7</sup>

## 2.2. Judikatura

Počáteční nemožnosti plnění se ve své rozhodovací činnosti Nejvyšší soud ČR (dále jen „Nejvyšší soud“) věnoval v řadě případů. Například v rozhodnutí ze dne 20.3. 2001<sup>8</sup> bylo odpovězeno na otázku, zda-li „*ujednání o smluvní pokutě, která stanoví povinnost do určitého data předložit bance zástavní smlouvu opatřenou doložkou příslušného katastrálního úřadu o povolení vkladu zástavního práva do katastru a otiskem kulatého razítka katastrálního úřadu, je neplatné pro nemožnost plnění či rozpor s dobrými mravy*“. Problém vyvstal poté, co si strany ve smlouvě o úvěru ujednaly, že dlužník je povinen do 30. 10. 1995 předložit bance zástavní smlouvu opatřenou doložkou příslušného katastrálního úřadu o povolení zápisu vkladu zástavního práva do katastru a současně k doložce bude připojen otisk kulatého razítka. V případě nedodržení této podmínky má banka právo uplatnit smluvní pokutu. Zástavní smlouva byla uzavřena 15.9. 1995, proto Nejvyšší soud mohl dovodit, že lhůta šesti týdnů je při obvyklém běhu událostí zcela přiměřená k zajištění dané doložky, a nelze tedy uvažovat o nemožném plnění, ačkoliv je závislé na činnosti třetí osoby. „*Bylo věci žalobce jako ze smlouvy zavázaného subjektu, aby vzal v úvahu věcný i časový aspekt převzatého závazku v návaznosti na ujednanou smluvní pokutu se zřetelem ke všem konkrétním okolnostem. Žalobce se tedy v tomto směru zavázal platně.*“

V rozhodnutí ke spisové značce 25 Cdo 1569/2001<sup>9</sup> se Nejvyšší soud zabýval otázkou, jestli za předpokladu plnění fakticky i právně možného, má jiná než smluvená vlastnost, stav předmětu plnění sama o sobě za následek absolutní neplatnost právního úkonu. Předmětem plnění z nájemní smlouvy bylo právo užívat nebytové prostory, které dle smlouvy byly „*v řádném a užitelném stavu pro sjednaný účel nájmu*“, ovšem v zápisu o předání byl „*technický stav prostor označen jako špatný s nutnou rekonstrukcí*“. Nájemce se rozhodl neužívat prostory ani neuhradil nájemné. Nejvyšší soud dospěl k názoru, že nelze uvažovat o počáteční, objektivní a trvalé nemožnosti plnění, a na výše zmíněný dotaz odpověděl záporně. „*Obsah ani účel smlouvy účastníků o nájmu nebytových prostor zákonu neodporuje a ani jej neobchází.*“

V rozhodnutí z roku 2003<sup>10</sup> se Nejvyšší soud vyjádřil podrobněji k povaze počáteční nemožnosti plnění: „*Ustanovení § 37 odst. 2 upravuje tzv. počáteční nemožnost právního úkonu. Ta činí právní úkon absolutně neplatným. To, zda o počáteční nemožnosti subjekty právního úkonu věděly či nikoliv, je právně bezvýznamná... Počáteční právní nemožnost plnění dlužníka z důvodu nemožnosti plnění přichází v úvahu tam, kde předmět plnění je neuskutečnitelný v důsledku určité právní překážky existující v době učinění právního úkonu*

---

<sup>7</sup> PLÍVA, S.: *Obchodní závazkové vztahy*. 2. vyd. ASPI, a.s., Praha, 2009; s. 120 – 121. BEJČEK, J., ELIÁŠ, K., RABAN, P. a kol.: *Kurs obchodního práva: obchodní závazky*. C. H. Beck, Praha, 2010; s. 210 – 216. ŠTENGLOVÁ, I., PLÍVA, S., TOMSA, M. a kol.: *Obchodní zákoník: komentář*. C. H. Beck, Praha, 2009; s. 950.

<sup>8</sup> Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 20.3. 2001, sp.zn. 29 Cdo 1357/2000.

<sup>9</sup> Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30.7. 2003, sp.zn. 25 Cdo 1569/2001.

<sup>10</sup> Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 22.5. 2003, sp.zn. 28 Cdo 870/2003.

*(pokud nejde o nedovolený právní úkon ve smyslu § 39 o.z.). K těmto ustáleným závěrům výkladové praxe lze dodat, že v případě počáteční právní nemožnosti plnění jde o stav objektivního rozporu s právem, tedy se zákonem či předpisem nižší síly, nebo právem vyplývajícím z dvou- či vícestranného právního ujednání nebo z úředního rozhodnutí, a to existujícího již v době vzniku právního úkonu. Je-li tento předpoklad splněn, je právně bezvýznamné přihlížet k faktické realizaci smlouvy, tedy např. k faktickému využívání předmětu nájmu (jako se to naznačuje v této věci). Důvodem je okolnost, že takové faktické chování zpravidla představuje porušení objektivního práva s případnými, byť i dodatečnými sankčními důsledky. Taková situace se naznačuje např. v této věci, kdy dodatečně došlo rozhodnutím věcně a místně příslušného orgánu k uložení povinnosti nájemce k odstranění dočasných staveb na předmětu nájmu, totiž na pozemku objektivně nezpůsobilém k využití jako předmětu nájmu.“ V této věci se jednalo o pronájem pozemku za účelem provozování autobazaru, ale v době uzavření nájemní smlouvy bylo známo, že povaha pozemku podle územního plánu vylučovala možnost povolit stavbu. Soudy nižších stupňů „byly vedeny odlišným právním názorem směřujícím faktickou možnost umístění dočasných staveb na předmětném pozemku a rozlišením mezi případnou právní nemožností takového postupu, a to od počátku, tedy od uzavření předmětné smlouvy.“*

V duchu předchozího závěru je i rozhodnutí ke spisové značce 28 Cdo 1659/2006<sup>11</sup>, kdy strany uzavřely smlouvu o nájmu plochy pro velkoplošnou venkovní reklamu, ačkoli žalobce věděl, že příslušné orgány nepovolily za stavu existujícího v době uzavírání nájemní smlouvy na štítovou zeď reklamu umístit. Předmět plnění tak byl neuskutečnitelný v důsledku právní překážky, kterou byl nesouhlas Policie ČR s umístěním reklamy (v blízkosti předmětu pronájmu byla umístěna dopravní značka a přechod pro chodce).

Absolutní neplatnost nájemní smlouvy pro počáteční nemožnost plnění byla shledána také v případě<sup>12</sup>, který se týkal právně nezpůsobilého předmětu nájmu. Tím bylo hrobové místo, jež mělo být pronajato, ovšem v okamžiku uzavření (nové) nájemní smlouvy stále trval původní nájemní vztah, který vznik nového nájemního poměru k témuž předmětu nájmu (avšak mezi jinými účastníky) vylučoval. Původní nájemní smlouva byla uzavřena písemně, později došlo k ústní dohodě o jejím zrušení, avšak ustanovení § 572 odst. 3 ObčZ v případě dohody o zrušení závazku sjednaného písemně vyžaduje opět písemnou formu takové dohody.

Rozhodnutím, kde se setkává počáteční nemožnost plnění s následnou, je rozsudek ke spisové značce 30 Cdo 226/2007<sup>13</sup>. Zde se jednalo o smlouvu o smlouvě budoucí (uzavřena 4.10. 2000) podle ustanovení § 50a ObčZ a „tuto povahu měly i dodatky k ní č. 1 a č. 2, v nichž byla odlišně sjednána doba, kdy mělo dojít k uzavření kupní smlouvy k pozemku..., a byla upravována smluvní pokuta pro případ, že žalovaná nepředloží kupní smlouvu v příslušném termínu... Předmětný pozemek byl vložen jako nepeněžitý vklad žalované při založení

<sup>11</sup> Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.5. 2008, sp.zn. 28 Cdo 1659/2006.

<sup>12</sup> Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 13.9. 2007, sp.zn. 28 Cdo 2789/2007.

<sup>13</sup> Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 15.1. 2009, sp.zn. 30 Cdo 226/2007. V této věci byla podána ústavní stížnost, kterou Ústavní soud usnesením ze dne 28.05.2009, sp. zn. III. ÚS 777/09, odmítl.

*obchodní společnosti S., s.r.o., přičemž dnem 25. února 2002 bylo do katastru nemovitostí vloženo vlastnické právo k této nemovitosti pro uvedenou společnost.*

*Žalovaná tak pozbyla vlastnictví k tomuto pozemku, takže dne 18. prosince 2002 nemohla již platně uzavřít dodatek (č. 2) ke smlouvě o smlouvě budoucí týkající se předmětného pozemku. Tento dodatek je absolutně neplatný podle ustanovení § 37 odst. 2 o.z. Na jeho základě proto nemohla vzniknout ani povinnost žalované zaplatit žalobci smluvní pokutu... Tím, že žalovaná převedla na třetí osobu vlastnické právo k věci, která měla být předmětem budoucího převodu vlastnictví, došlo k následné nemožnosti plnění ve smyslu ustanovení § 575 odst. 1 o.z. s následkem zániku práv a povinností ze smlouvy o smlouvě budoucí... “*

*„Podle judikatury Nejvyššího soudu smlouva o smlouvě budoucí je účinná jen mezi jejími účastníky a jestliže některý účastník této smlouvy převede vlastnické právo k věci, jejíž zamýšlený převod je obsahem smlouvy o smlouvě budoucí, na osobu třetí, zaniknou práva a povinnosti ze smlouvy o smlouvě budoucí pro nemožnost plnění.“*

Smlouvy o smlouvě budoucí se týká i rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 31.3. 2010<sup>14</sup>. Tentokrát ovšem nebylo pochyb o charakteru nemožnosti plnění, když žalovaná prodala předmětnou bytovou jednotku třetí osobě, i když nedošlo k platnému odstoupení od smlouvy o smlouvě budoucí. Avšak soudy nižších stupňů chybně dovodily, že nárok na vrácení poskytnutého plnění (záloha na kupní cenu) je nárokem na náhradu škody podle § 420 odst. 1 ObčZ. Zatímco nejvyšší soud vyslovil názor, že *„záloha se stává bezdůvodným obohacením ve chvíli, kdy odpadl právní důvod, na jehož základě (budoucí) kupující plnil (budoucímu) prodávajícímu, tedy kdy (budoucí) prodávající odmítl nemovitosti prodat, popř. vytvořil stav, z něhož je zřejmé, že koupě již nebude realizována.“*

### **2.3. Zásady UNIDROIT, Principles of European Contract Law, Draft Common Frame of Reference**

Tzv. hospodářské nemožnosti plnění<sup>15</sup> jsem se letmo dotkla v první části tohoto oddílu. Nyní bych se ráda podrobněji zaměřila, jaká řešení této problematiky nabízejí české soudy, návrh občanského zákoníku, především se však zaměřím na postupy nabízené zásadami UNIDROIT, evropského smluvního práva (PECL) a Draft Common Frame of Reference.

Hospodářskou nemožnost plnění lze pocítit, když je ujednáno plnění za pevně stanovenou cenu a v mezidobí vzrostou náklady do té výše, že původní cenu několikanásobně předčí a současně jde o tak rozsáhlou dodávku, že by následkem dlužníkovy splnění došlo k jeho zkáze. Eliáš říká, že je rozhodující uvážení soudce, protože dané případy lze řešit jen s ohledem na zásadu poctivého obchodního styku (§ 265 ObchZ) a na soulad s dobrými mravy. Výsledkem pak bude buď neplatnost, nebo odepření právní ochrany věřiteli, či dlužníku.<sup>16</sup>

<sup>14</sup> Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.3. 2010, sp.zn. 33 Cdo 774/2008.

<sup>15</sup> Eliáš připomíná s poukazem na práci V. Kubeše: *Nemožnost plnění a právní norma*. Praha – Brno: Orbis, 1938, že *„...věcně o nemožnost plnění nejde..., protože plnit lze, byť s většími náklady (§ 575 odst. 2 ObčZ)“*. Správněji by se mělo používat výrazu *nedostižnost plnění*. ELIÁŠ, K.: *Clausula rebus sic stantibus* (Význam změny okolností pro trvání obligace ex contractu). Obchodněprávní revue, 2009, č. 6, s. 153.

<sup>16</sup> ELIÁŠ, K.: op.cit.; s. 153 - 154.

Právní úprava v návrhu občanského zákoníku<sup>17</sup> je výrazně komplexní a inspiruje se zásadami UNIDROIT (čl. 6.2.1. až 6.2.3.). Ustanovení § 1696 až 1698 reflektují zásadu pacta sunt servanda a mají na zřeteli i možnost nepředvídatelných změn okolností po uzavření smlouvy, které by obzvláště hrubě narušily proporcionalitu práv stran. Velikou výhodu předkládané úpravy spatřuji v zachování smlouvy, kdy soudci by mohla být dána možnost modifikovat subjektivní práva a povinnosti stran (§ 1698 odst. 1).<sup>18</sup> Ovšem za splnění striktně vymezených podmínek.

Důvodová zpráva<sup>19</sup> uvádí, že „změna okolností, která takové právo založí, bude podstatná, nepředvídatelná a dotčenou stranou neovlivnitelná. Vychází se tedy z pojetí, že *clausula rebus sic stantibus* je mlčky ujednána v každé smlouvě.“ Změna okolností tedy musí být tak podstatná, že založí v právech a povinnostech stran zvlášť hrubý nepoměr znevýhodněním jedné z nich buď neúměrným zvýšením nákladů plnění, anebo neúměrným snížením hodnoty předmětu plnění (§ 1697 odst. 1). Za předpokladu, že změna okolností je nositelkou těchto kvalit, má dotčená strana právo domáhat se vůči druhé straně obnovení jednání o smlouvě, prokáže-li, že:

- změnu nemohla rozumně předpokládat ani ovlivnit a
- že skutečnost nastala až po uzavření smlouvy, anebo se dotčené straně stala až po uzavření smlouvy známou (§ 1697 odst. 1).

Dále podle § 1698 odst. 2: „*Soud návrh na změnu závazku zamítne, pokud dotčená strana neuplatnila právo na obnovení jednání o smlouvě v přiměřené lhůtě, co změnu okolností musela zjistit; má se za to, že tato lhůta činí dva měsíce.*“

Pokud strana na sebe převzala nebezpečí změny okolností, nevznikne jí právo domáhat se obnovení jednání o smlouvě (§ 1697 odst. 2).

Zásady UNIDROIT ve větší míře detailu pojednávají v klíčových člancích 6.2.2. a 6.2.3. o úpravě hardship. Jedná se o koncept, že změní-li se po uzavření smlouvy okolnosti či se ve stejném okamžiku zjistí okolnosti dříve neznámé do té míry, že způsobí hrubý nepoměr v právech a povinnostech stran, může se dotčená strana (nevzala-li na sebe riziko změny okolností) domáhat úpravy sjednaných podmínek, aby byla obnovena narušená rovnováha, nebo zrušení smlouvy.

Samotný článek 6.2.2. zní takto: „*Těžkostmi při plnění smlouvy, které byly způsobeny podstatnou změnou okolností, se rozumí vznik skutečností, které podstatně mění rovnováhu smlouvy, ať již proto, že se zvýšily náklady plnění některé strany, anebo se snížila hodnota přijímaného plnění, a*

- tyto skutečnosti se vyskytnou anebo se stanou známými znevýhodněné straně až po uzavření smlouvy,*
- znevýhodněná strana nemohla tyto skutečnosti při uzavírání smlouvy rozumně předpokládat,*
- znevýhodněná strana nemohla tyto skutečnosti ovlivnit,*

<sup>17</sup> Návrh zákona odeslaný do připomínkového řízení (leden 2011).

<sup>18</sup> „*Nedohodnou-li se strany v přiměřené lhůtě, může soud k návrhu kterékoli z nich rozhodnout, že závazek ze smlouvy změní obnovením rovnováhy práv a povinností stran, anebo že jej zruší ke dni a za podmínek určených v rozhodnutí.*“

<sup>19</sup> Důvodová zpráva, s. 418, <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona.html>. Navštíveno dne 6.3. 2011.

d) *znevýhodněná strana nevzala na sebe riziko vzniku těchto skutečností.*“

V následujícím článku (6.2.3.) je uvedeno právo znevýhodněné strany iniciovat nové jednání o smlouvě, přičemž tento návrh ji neosvobozuje od povinnosti plnění. Nedohodnou-li se strany v přiměřené době, může se kterákoliv z nich obrátit na soud.

Zásadám evropského smluvního práva změna okolností a hardship rovněž není cizí, úpravu lze nalézt v článku 6:111. Podstatným rozdílem oproti úpravě v Principech UNIDROIT je dikce druhého odstavce, podle kterého jsou strany povinny zahájit nové jednání o smlouvě. A to jestliže se po sjednání smlouvy objeví okolnosti, které činí plnění smlouvy pro některou ze smluvních stran extrémně tíživé. Současné tyto okolnosti nemohly být v čase sjednávání smlouvy předvídatelné a nejde o těžkosti, které je strana podle ustanovení smlouvy povinna snášet.

Nebude-li nové dohody dosaženo v přiměřené lhůtě, soud smlouvu buď ukončí (s určením rozhodného data a podmínek), nebo adaptuje na nově vzniklé podmínky, aby se o ztráty i zisky vyplývající ze změny okolností spravedlivě rozdělily obě smluvní strany. Soud je také oprávněn odsoudit k náhradě škody tu smluvní stranu, jež nedodrжуje nově ujednané podmínky v rozporu s principem dobré víry a spravedlivého zacházení nebo která odmítá nové jednání o smlouvě.

Úprava v Draft Common Frame of Reference (dále jen „DCFR“) v ustanovení III. – 1:110 (*Variation or termination by court on a change of circumstances*) vychází z kritiky příliš komplikovaného a těžkého břemene, které smluvním stranám ukládají Principy evropského smluvního práva. Proto zde není uložena povinnost nového jednání, ale toliko se má dlužník rozumně a v dobré víře pokusit dosáhnout jednáním přiměřeného a spravedlivého uspořádání smluvních poměrů.<sup>20</sup> Podobně jako občanský zákoník (§ 575 odst. 2) stanoví i DCFR, že plnění není nemožné, je-li jej možno uskutečnit za ztížených podmínek, pokud se zvýšily náklady plnění, snížila se hodnota plnění přijímaného.

Opět jsou přísně formulovány podmínky, za kterých vzniká pravomoc soudu změnit nebo ukončit smlouvu:

- změna okolností musí být mimořádná, výjimečná,<sup>21</sup>
- plnění se stalo nespravedlivě tíživým,
- změna okolností se musí objevit po uzavření smlouvy,
- změnu okolností nebylo možné rozumně předpokládat a
- dlužník se musí pokusit sjednat urovnání

## 2.4. Příklady

<sup>20</sup> III. – 1:110 odst. 3 písm. d): *“the debtor has attempted, reasonably and in good faith, to achieve by negotiation a reasonable and equitable adjustment of the terms regulating the obligation.”*

<sup>21</sup> O takovou změnu okolností se nejedná, pokud si strany ujednají budoucí dodávku brambor při ceně 40 Kč/kg, ale v okamžiku plnění cena klesne na poloviční vlivem neočekávaného přílivu importovaných brambor. Srov. von BAR, C., CLIVE, E. (editoři): *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Sellier-European Law Publishers, Munich, 2009; s. 713.

Příklad 1: Společnost A uzavře smlouvu se společností B, ve které se zavazuje postavit továrnu v zemi X. Po uzavření smlouvy avšak před dokončením jejího plnění dojde v zemi X k změně legislativy v oblasti bezpečnosti provozu. Tato změna v případě výstavby zmíněné továrny vyžaduje instalaci dodatečného nákladného zařízení.

Vlivem externího faktoru, který stojí zcela mimo působnost obou smluvních stran, dojde k významnému narušení obchodní rovnováhy mezi A a B neboť plnění ze strany A se stane mnohem nákladnějším. Podle Zásad UNIDROIT by potom A byl oprávněn vznést požadavek na nová vyjednávání ohledně přehodnocení podmínek smlouvy, mohl by pozastavit plnění (výstavbu) po dobu implementace nových bezpečnostních standardů nebo by mohl B odpírat instalaci dodatečného zařízení do doby, než by byla cena odpovídajícím způsobem navýšena.

Podobné řešení by navrhoval i DCFR. Je splněna podmínka, že změna okolností nastala až po uzavření smlouvy, subjekt A ji nemohl v době uzavření smlouvy předpokládat, ani není možné rozumně předpokládat, že by riziko změny okolností v takovém rozsahu předvídal. A by potom měl vstoupit do vyjednávání s B. Pokud by vyjednávání A vedená v dobré víře a s rozumnými požadavky neuspěla, potom by se A mohl obrátit na soud, aby smluvní podmínky upravil v souladu s novou situací.

V kontextu české legislativy by tato situace měla poněkud odlišné řešení. § 575 odst. 2 ObčZ výslovně stanoví, že *„Plnění není nemožné, zejména lze-li jej uskutečnit i za ztížených podmínek, s většími náklady nebo po sjednaném čase.“* Zároveň se nejedná o právní nemožnost popsanou v § 352 odst. 2 ObchZ, neboť vlastní předmět plnění (samotné postavení továrny) není zákonem dotčeno, jen je potřeba její vnitřní zařízení upravit platným právním předpisům. Postup A by potom nejvíce závisel od přesného vymezení podmínek ve smlouvě. Pokud by se A zavázal pouze k postavení továrny v přesně definovaném rozsahu včetně vymezení vnitřního zařízení, potom by povinnost vybavit továrnu dodatečným zařízením připadla na B. Pokud by však ze znění smlouvy vyplývalo, že A musí B předat továrnu v provozuschopném stavu (tj. i v souladu s platnou legislativou), byl by nucen dodatečné zařízení nainstalovat, B by k změně dojednané ceny nebyl zákonem nucen a záviselo by tak na jeho dobré vůli.

Příklad 2: Exportér A se zaváže dodávat společnosti B do země X pivo po dobu tří let. Dva roky po uzavření smlouvy však země X zakáže na svém území konzumování a prodej alkoholických nápojů. B okamžitě sdělí změnu A a požádá jej o obnovení vyjednávání o smlouvě. A připustí, že k změně podmínek došlo, ovšem ani po měsíčním vyjednávání nedojde ke shodě na nových podmínkách. B se proto obrátí na soud.

Podle UNIDROIT by soud postupoval následovně: pokud by v okolních zemích mohl B prodávat pivo bez legislativních omezení byť za případně nižší cenu, soud by platnost kontraktu nepozastavil a pouze by snížil dohodnutou cenu ve smlouvě. Pokud by však prodej v okolních zemích nebyl možný, soud by měl platnost smlouvy pozastavit, ale B by zaplatil za všechny dodávky, které by v okamžiku soudního rozhodnutí byly na cestě. Velmi podobné řešení lze očekávat i u DCFR. Jsou splněny podmínky změny okolností až po uzavření smlouvy, tyto změny nejsou předpokladatelné ani předvídatelné a B se pokusil o vyjednávání. Potom má B právo obrátit se na soud, aby podmínky smlouvy upravil nebo smlouvu k datu soudního rozhodnutí ukončil.

Z pohledu českého práva by opět záleželo na tom, jak byla postavena příslušná smlouva a jaký je vymezen předmět příslušného prohibičního zákona. Pokud by ve smlouvě bylo uvedeno, že A bude dodávat pivo B, aby jej ten distribuoval spotřebitelům v ČR, došlo k naplnění právní nemožnosti podle § 352 odst. 2 ObchZ, neboť plněním předmětu smlouvy by docházelo k porušení platného zákona. Zároveň by bylo možné vyloučit povinnost úhrady škody A stranou B (podle § 353 ObchZ), neboť nemožnost byla způsobena okolnostmi vylučujícími odpovědnost B (§ 374 ObchZ). V tomto případě by mohl B odstoupit od smlouvy a nebyl by povinován hradit případné škody A. Pokud by se ve smlouvě hovořilo jen o dodávkách piva pro B bez vymezení účelu a cílové země, samotné dodání piva by v rozporu se zákonem nebylo a právní nemožnost by nenastala a B by nemohla od smlouvy odstoupit (Výjimkou by byla jen situace, kdy by prohibiční zákon zakazoval nejen distribuci spotřebitelům, ale i obchodování s alkoholem vůbec a společnost B by měla působit výhradně v ČR – potom by platilo stejné řešení jako v předchozí možnosti).

### 3. Zmaření účelu smlouvy

#### 3.1. Platná právní úprava

Výjimku ze zásady *pacta sunt servanda* a z obecného požadavku právní jistoty nalezneme v ustanoveních o zmaření účelu smlouvy v § 356 a 357 ObchZ. Současně je nutné připomenout, že si strany mohou vymínit právo odstoupit od smlouvy pro následnou změnu okolností, a to na základě § 344 ObchZ a jeho protějšku v podobě § 48 odst. 1, resp. § 497 ObčZ. Důvodem pro tuto úpravu může být především obava z příliš tvrdých následků v případě absolutního uplatňování zásady, že smlouvy se mají dodržovat, plnit. Proto se v úzce vymezeném okruhu případů připouští uplatnění opačné zásady: že smlouva platí toliko za předpokladu, že se podstatně nezměnily okolnosti, za nichž byla uzavřena. V tomto ohraničení by snad bylo možné zmaření účelu smlouvy v důsledku podstatné změny okolností podřadit k druhům následné nemožnosti plnění, s tím rozdílem, že pokud chce strana dotčená zmařením účelu smlouvy dosáhnout zániku závazku z tohoto důvodu, musí od smlouvy odstoupit.<sup>22</sup>

Teprve za současného splnění několika podmínek může závazek zaniknout:

- 1) došlo ke zmaření základního účelu smlouvy. Nauka jej definuje jako takový, „*který byl jedinou nebo hlavní pohnutkou k uzavření smlouvy a bez naděje na jehož dosažení by smlouva vůbec uzavřena nebyla.*“<sup>23</sup> Nejvyšší soud jako právně významný účel smlouvy stanoví „*takový účel, který sledují všichni účastníci smlouvy anebo jej sleduje pouze některý z účastníků, ostatní však o tomto cíli vědí nebo jej z okolností, za kterých ke smluvnímu jednání dochází, musejí předpokládat. Sleduje-li jedna ze stran právního úkonu (smlouvy) dosažení účelu, který není vyjádřen v obsahu právního úkonu a o kterém druhá strana neví a vědět nemůže, jde jen o pohnutku, která je právně bezvýznamná a nemá na platnost právního úkonu vliv. Opačné pojetí by mělo za následek narušení právní jistoty a bylo by v rozporu s principem ochrany dobré víry i se zásadami právního státu.*“<sup>24</sup>,
- 2) základní účel smlouvy je v ní vyjádřen výslovně,
- 3) základní účel smlouvy byl zmařen podstatnou změnou okolností, ke které došlo až po uzavření smlouvy. „*Tato výjimka je omezena: nevztahuje se na případ, který spadá do podnikatelského rizika. Musí tedy jít o zmaření účelu smlouvy z vnějších příčin, mimo poměry smluvní strany a trhu.*“<sup>25</sup>,
- 4) zánik ze závazku nenastává ex lege, je třeba, aby dotčená smluvní strana od smlouvy odstoupila, a to s povinností k náhradě škody, která vznikla druhé straně (§ 357 ObchZ).

<sup>22</sup> BEJČEK, J., ELIÁŠ, K., RABAN, P. a kol.: *Kurs obchodního práva: obchodní závazky*. C. H. Beck, Praha, 2010; s. 219. PLÍVA, S.: *Obchodní závazkové vztahy*. 2. vyd. ASPI, a.s., Praha, 2009; s. 119 – 120. ELIÁŠ, K.: op.cit.; s. 154.

<sup>23</sup> BEJČEK, J., ELIÁŠ, K., RABAN, P. a kol., op.cit.; s. 219.

<sup>24</sup> Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26.8. 1998, sp.zn. 2 Cdo 736/97, uveřejněný v časopise Právní rozhledy č. 1/1999. Odkazuje a výše uvedenou část cituje rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 11.2. 2004, sp.zn. 22 Cdo 2119/2003.

<sup>25</sup> ŠTENGLOVÁ, I., PLÍVA, S., TOMSA, M. a kol.: *Obchodní zákoník: komentář*. C. H. Beck, Praha, 2009; s. 952.

#### 4. Závěr (Abstrakt)

Problém ukončení nebo modifikace smluvních závazků při změně okolností je poměrně obsáhlý a široký. V české legislativě se jím zabývají především některé pasáže obchodního a občanského zákoníku. Na úrovni evropského práva vznikly dvě iniciativy snažící se o harmonizaci evropského závazkového práva. Jsou to *The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts* a *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. České právo zná pojmy nemožnost plnění a zmaření účelu smlouvy, které popisují situaci, kdy vlivem vnějších neovlivnitelných okolností není možné splnit předmět smlouvy a smluvní nárok potom zaniká. V obou evropských iniciativách se kromě zrušení smlouvy objevuje ještě možnost její modifikace po vyjednávání stran nebo určená soudem, pokud dojde k výraznému narušení obchodní rovnováhy mezi subjekty. Možnost soudem provedené úpravy smlouvy ani princip udržování obchodní rovnováhy stran české obchodní právo nezná, tím se evropské iniciativy od tuzemské legislativy liší. V tomto bude zajímavé sledovat osud návrhu nového občanského zákoníku, který některé prvky z UNIDROIT přebírá.

## 5. Prameny

### Právní předpisy

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Návrh občanského zákoníku (návrh zákona odeslaný do připomínkového řízení, leden 2011):  
[http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/Navrh%20obcanskeho%20zakoniku\\_ver\\_2010.pdf](http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/Navrh%20obcanskeho%20zakoniku_ver_2010.pdf)

### Soudní rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR

K nemožnosti plnění:

ze dne 20.3. 2001, sp.zn. 29 Cdo 1357/2000

ze dne 30.7. 2003, sp.zn. 25 Cdo 1569/2001

ze dne 22.5. 2003, sp.zn. 28 Cdo 870/2003

ze dne 28.5. 2008, sp.zn. 28 Cdo 1659/2006

ze dne 13.9. 2007, sp.zn. 28 Cdo 2789/2007

ze dne 15.1. 2009, sp.zn. 30 Cdo 226/2007

ze dne 31.3. 2010, sp.zn. 33 Cdo 774/2008

K zmaření účelu smlouvy:

ze dne 11.2. 2004, sp.zn. 22 Cdo 2119/2003

### Literatura

BEJČEK, J., ELIÁŠ, K., RABAN, P. a kol.: *Kurs obchodního práva: obchodní závazky*. C. H. Beck, Praha, 2010

PLÍVA, S.: *Obchodní závazkové vztahy*. 2. vyd. ASPI, a.s., Praha, 2009

ŠTENGLOVÁ, I., PLÍVA, S., TOMSA, M. a kol: *Obchodní zákoník: komentář*. C. H. Beck, Praha, 2009

von BAR, C., CLIVE, E. (editoři): *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Sellier-European Law Publishers, Munich, 2009

the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2004 (integral version),  
<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/integralversionprinciples2004-e.pdf>

ELIÁŠ, K.: *Clausula rebus sic stantibus (Význam změny okolností pro trvání obligace ex contractu)*. Obchodněprávní revue, 2009, č. 6